

vatelstva mají odlišné aktivity odlišné časové nároky — jedny omezují druhé. Zajímavé bude i srovnání motivace různých aktivit obyvatelstva.

Průběh výzkumu

Základní techniku použitou v tomto výzkumu všemi účastníky byla technika podložného interview. Den před vlastním záznamem jsme respondenta navštívili a požádali o spolupráci na výzkumu. Ve většině případů jsme se setkali u občanů Olomoucka s velkým porozuměním a ochotou. Respondenti jsme předali předem formuláře časového rozpočtu s vysvětlením způsobů jejich vyplňování. V den „N“, který byl zpravidla dnem následujícím po první návštěvě, provedl respondent autozáznam o tom, co v průběhu 24 hodin dne „N“ dělal, jak dlouho trávil čas různými činnostmi, co případně dělal jako činnost sekundární, v čí společnosti aktivity probíhaly a kde se činnosti konaly. Následující den jsme respondenta navštívili znovu a prověřili s ním záznam, úplnost a přesnost údajů a provedli s ním podložné interview. Tímto způsobem jsme získali asi 2 800 kompletních, všem mezinárodním ustanovením odpovídajících dokladů o časovém rozpočtu obyvatelstva středně průmyslového centra v ČSSR.

Den „N“, v němž respondent provedl záznam, byl vybrán tak, abychom získali doklady o všech dnech v týdnu, včetně dnů, v nichž se nepracuje a abychom současně postihli týdny na začátku, uprostřed a koncem měsíce.

U 10 % respondentů jsme navíc provedli předběžný volný interview, jehož účelem bylo prověřit rozdíl v kvalitě a přesnosti obou typů rozhovorů, zjistit, která technika sbírání dat je přesnější, ekonomičtější, rychlejší a dokonalejší. Ověřili jsme si zkušenost, že kvalita podložného interview je nesrovnatelně vyšší než kvalita interview volného.

Hlavní práce při výzkumu časového rozpočtu obyvatel přímo v terénu připadla studentům prvních ročníků pedagogické fakulty v Olomouci. Z nich se vytvořil hlavní kádér anketiérů pracujících mezi obyvatelstvem. Jednorázové masové využití studentů nám sice pomohlo dohonit a vyrovnat časovou ztrátu zaviněnou pozdním zahájením výzkumu v ČSSR, nicméně vzniklo s tím mnoho problémů, kterým jsme se mohli vyhnout při použití menšího počtu zapracovaných a v sociologických výzkumech zkušených studentů. Práce sama vyžadovala vysoký stupeň připravitelnosti, taktu, ohleduplnosti, ale i důslednosti a vytrvalosti výzkumníků. Ne všichni studenti byli pro tuto práci vlastními životními zkušenostmi dostatečně připraveni. Získali jsme poznatek, že příliš velký kolektiv anketiérů, i když má nadbytek elánu a dobré vůle, je nevýhodný. Těžko se instruuje, těžko se prověřují jeho znalosti i kvalita jeho práce. V každém případě je řízení takové práce velmi náročné.

O rozsahu práce uskutečněné v tomto výzkumu svědčí několik dat. Přípravné práce do okamžiku zahájení vlastního výzkumu

mezi občany si vyžádaly asi 2 500 hodin, z toho asi 1 000 hodin práce kvalifikovaných vědeckých pracovníků. Vlastní výzkum 2 800 respondentů trval přibližně 7 500 hodin, inštruktáže anketiérů 1 200 hodin, kódování a vyhodnocování asi 1 500 hodin. Celkem věnovali organizátoři a výzkumníci i pomocný technický a administrativní personál výzkumu časového rozpočtu obyvatel asi 15 000 pracovních hodin. Z toho asi 2 500 hodin práce vědeckých sil, 420 hodin trvalo strojové zpracování materiálu, včetně pracovní doby samočinného počítače.

Miroslav Krpata

Ústřední archiv empirických sociálních výzkumů v Kolíně nad Rýnem

Instituce s tímto názvem je zatím jediná svého druhu v Evropě. Fakta o její činnosti však bezesporu potvrdí, že má eminentní význam pro sociologické a vůbec společenskovední studium a že se dříve či později podobné archívy stanou nezbytnou složkou systému vědeckých institucí i v dalších zemích (pravděpodobně nejprve vždy regionální archívy pro skupiny zemí, jak o to již začali usilovat sociologové v Polsku).

Ústřední archiv patří k hospodářsko-sociálněvědní fakultě kolínské university a pracuje od r. 1960. Jeho založení bylo vyvoláno tím, že empirické materiály z výzkumů bývají zpravidla pro primární analýzu a pro publikace svých autorů využity jen částečně. Celá řada možných tabulek a korelací není vypracována, přičemž v mnoha případech nelze ani předvídat, které další údaje se mohou v budoucnosti ukázat relevantními pro proces poznávání společenských vztahů.

Archiv pečuje o to, aby tyto údaje zůstaly zachovány a byly kdykoliv po skončení výzkumu a po původních publikacích výsledků k dispozici vědeckým pracovníkům pro sekundární analýzu. Ta může prokázat dříve nezjištěnou poznávací nosnost starších údajů. Tato sekundární analýza je především srovnávací analýzou výsledků řady výzkumů a v příznivém případě může sondovat i dlouhodobé vývojové linie. Dodatečných výsledků starších výzkumů může být využito i pro teoretickou a metodickou přípravu výzkumů nových, které by byly od počátku zaměřeny k vývojovému srovnání.

Důvodem k založení archívu byl také neustálý rostoucí počet výzkumů. Přehled archívovaných výsledků umožňuje přesnou orientaci v těchto výzkumech, přispívá k odstranění duplicit (má tedy nepřímo i koordinační funkci) a na druhé straně k tomu, aby důležité výsledky výzkumů nepřišly nazmar.

Ústřední archiv má tato oddělení: děrné štítky, protokol (dotazníky, popis procedur, kódy), kartotéka otázek (zakódování jednotlivých otázek), kartotéka tisku a informací (časopisy, separáty a jiné publikace o výzkumech) a knihovna. Udržuje čtyři kartotéky: kartotéku otázek, kartotéku metodických instrumentů, kartotéku kompletů děrných štítků a kartotéku tiskových a jiných informač-

ních materiálů. Děrné štítky získává archiv od autorských výzkumných institucí, přičemž v případě potřeby si sám zhotoví duplikáty a originály pošle zpět.

Je zajímavé, a pracovníci archivu to považují za překvapující, že nejčastěji byla zatím návštěvníky žádána kartotéka tiskových a jiných informací.

V kartotéce instrumentů se kromě jednotlivých dotazníků, instrukcí, informací o vzorcích atd. shromažďují též generální metodické a technické popisy všech archivovaných výzkumů, provedené podle jednotlivých formulářů, v nichž jsou určité alternativní možnosti ve značné míře již předtíženy.

Knihovna se specializuje na publikace, založené na výzkumech, a na výzkumnou metodologii.

O kartotéce otázek dále podrobněji.

V r. 1965 dosáhl počet archivovaných výzkumů 86. Teritoriálně se omezují na výzkumy provedené v německy mluvících zemích a na mezinárodní srovnávací výzkumy. Podle seznamu archivovaných výzkumů je mezi nimi zatím devět mezinárodních výzkumů a kromě toho výjimečně tři výzkumy, realizované po jednom pouze na území USA, Francie a Holandska. Rakouské a švýcarské výzkumy nejsou zatím zastoupeny vůbec. 86 % archivovaných materiálů se tedy týká společenských vztahů v NSR.

Tematicky je soubor archivovaných výzkumů značně široký. Věcný katalog archivu obsahuje velký počet nejen vysloveně sociologických, ale i sociálně ekonomických, politikologických, psychologických a jiných kategorií. Poněkud větší důraz je v programu archivu kladen na ekonomické i politické chování a na studie o místním společenství. Mezi získanými materiály relativně převládají výzkumy zabývající se politickými vztahy a postoji, na druhém místě je problematika kultury a volného času. Sociologických problémů práce, průmyslu a průmyslového podniku se týká 13 archivovaných výzkumů. Archivují se přirozeně údaje s širší společenskovešední relevancí, nikoliv zaměřené na potřebu dne, jako tomu je u speciálních výzkumů trhu. Předpokládá se též určité minimum metodologického standardu.

Výzkumy jsou rozloženy na jednotlivé otázky jako na své základní jednotky. V kartotéce otázek jsou všechny otázky zaznamenány doslovně a kromě toho v pojmové zkratce přeneseny do věcného katalogu. V něm je pak desetinným způsobem utříděno kolem 600 pojmů, kolem kterých se koncentrují všechny otázky dotazníků, použitých při archivovaných výzkumech. Deset hlavních skupin tohoto katalogu je členěno takto:

- 0 Všeobecné otázky, metodika, teorie
- 1 Stát, politika, právo
- 2 Vojenství
- 3 Hospodářství, hospodářská politika
- 4 Podnikání, výroba, práce, podnik, povolání, příjmy
- 5 Finance
- 6 Společenská skupina, rodina, výchova, školství, umění, náboženství
- 7 Komunikace, veřejné mínění, volný čas

8 Práce o jednotlivých zemích

Pro přesnější představu uvádíme detailnější třídění několika témat:

42 Práce a podnik

- 420 Všeobecné
- 421 Pracoviště
- 422 Pracovní doba
- 423 Sociální vztahy v podniku
 - 0 Všeobecné
 - 1 Formální struktura
 - 2 Neformální struktura
- 424 Spolurozhodování (Mitbestimmung)
- 425 Sociální činnosti
- 426 Podnikové organizace
- 427 Stávka, výluka, smírčí řízení
- 428 Nezaměstnanost, invalidita
- 429 Formy mzdy

60 Skupina

- 600 Všeobecné
- 601 Status, role, prestiž
- 602 Skupinové normy
- 603 Individuálně psychologické kategorie
 - 0 Všeobecné
 - 1 Osobnost
 - 10 Všeobecné
 - 11 City
 - 12 Vnímání, informovanost
 - 13 Psychologické charakteristiky
 - 14 Inteligence
 - 15 Životopisy
 - 16 Názory, postoje, předsudky
 - 17 Očekávání
 - 2 Procesy chování
 - 20 Všeobecné
 - 21 Způsoby chování
 - 22 Změny v chování
- 604 Sociálně psychologické kategorie
 - 0 Všeobecné
 - 1 Interakce
 - 2 Vedení skupin
- 605 Vztahy vůči jiným skupinám
- 606 Sociálně antropologické kategorie

61 Formy malé skupiny

- 610 Všeobecné
- 611 Důvěrníci, přátelství
- 612 Podskupiny
- 613 Herní skupiny

62 Rodina

— — — — atd.

Velmi málo otázek z dotazníků může být do tohoto katalogu zařazeno jednoznačně. Každá otázka je sem proto zařazena v průměru 2,5krát. Působí na to též okolnost, že v zájmu účinnějšího praktického využití katalogu představuje daný klasifikační systém kompromis mezi souborem deskriptivních kategorií a systémem analytických pojmů (což je ovšem problém jakéhokoliv věcného třídění sociologické látky).

Podle hesel ve věcném katalogu získá badatel, používající archivu, informaci o tom, ve kterých výzkumech byly obsaženy otázky, které jej zajímají. Po prostudování metodiky si pak může vyžádat příslušné tabulky. Pokud výpočetní oddělení archivu samo zhotovilo základní i odvozené výpočty, vypracuje mu tyto tabulky. Usiluje o potřebné zpracování všech studií; zatím je jich realizo-

váno v této formě asi 20 %. Předpokládá se ovšem prostudování všech těch výsledků daných výzkumů, které byly již publikovány, aby tak nebyla objednáвана zbytečná práce. Jestliže si uživatel přeje získat na podkladě základních výpočtových tabulek určité korelace, musí si je nechat zhotovit na strojích výpočetního střediska kolínské university.

Archív je s úspěchem používáno i při výuce sociologie. Studenti přijdou do praktického styku s mechanizovanou složkou svého oboru a získávají návyky potřebné k jejímu správnému využití v badatelské práci. Hypotézy, formulované samotnými studenty na seminářích, mohou být ihned testovány materiálem archívu a na příštím semináři pak se značnou měrou spolehlivosti řešeny. I jiným požadavkům se pracovníci archívu snaží vyhovávat s maximální pohotovostí. Archiv usiluje o maximálně neomezenou přístupnost všech archivovaných materiálů vědeckým pracovníkům. Přesto jsou z různých důvodů nutná určitá omezení. Podle stupně přístupnosti jsou výzkumy utříděny do tří typů:

A: Výzkumy bez omezení, všeobecně a volně přístupné vědeckému vyhodnocování, s možností publikace a šíření výsledků.

B: Výzkumy volně přístupné k vyhodnocování, šíření výsledků je však povoleno jen po písemném schválení původních autorů.

C: Výzkumy, jejichž vyhodnocování předpokládá písemné svolení původních autorů.

Do typu A spadá 30 výzkumů, do typu B 23 výzkumů a do typu C 23 výzkumů (relativně nejčastěji jsou mezi nimi zastoupeny výzkumy politických a volebních postojů, ale též 2 výzkumy sportovní aj.).

Vedení ústavu se snaží působit na autor-ské instituce v tom směru, aby souhlasily se standardními obdobími, po jejichž uplynutí by byly výzkumy typu C přesunuty k typu B a výzkumy B k typu A.

Služby archívu včetně strojního zpracování otázek jsou vědeckým (nikoliv komerčním) institucím k dispozici bezplatně, a to i vědeckým institucím zahraničním. Již před 2 lety archiv trvale spolupracoval se 70 výzkumnými institucemi. Za návštěvy v archívu bylo autorovi této zprávy výslovně řečeno, že vážný badatelský zájem československých sociologů by byl vítán. Je možné vyžádat si potřebné tabulky, případně jiné informace o archivovaných výzkumech i písemně. Dáleko efektivnější by byl ovšem třeba i kratší pobyt zájemců přímo na místě. Zde by mohli studovat metodiku, publikované výsledky, a tak se daleko lépe orientovat v tom, co lze z archivovaných výzkumů získat. Bylo by škoda této možnosti konkrétní a vysoce efektivní mezinárodní spolupráce nevyužít. Případně pozdější důkladné seznámení s činností a zkušenostmi tohoto archívu by bylo závažným příspěvkem ke zřízení podobného regionálního archívu v některé socialistické zemi¹.

Dragoslav Slejška

¹ Další informace o kolínském Ústředním archívu empirických sociálních výzkumů, viz:

1. Schmölbers G.: *Das Zentralarchiv für empirische Sozialforschung in Köln*, in *Köllner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 1963, č. 2.

2. Scheuch E. K., Brüning I.: *The Structure and Mode of Operation of the Zentralarchiv*, in *International Social Science Journal*, Unesco, 1964, No. 1, Vol. XVI.